

Van Koppen, P.J. (2009). De macht van de politie over verdachten en getuigen. In M.J. Borgers, M.J.A. Duker & L. Stevens (Eds.), *Politie in beeld (Liber amicorum Jan Naeyé)*. Nijmegen: Wolf.

DE MACHT VAN DE POLITIE OVER VERDACHTEN EN GETUIGEN

1. Inleiding

De politie verhoort voor de waarheidsvinding. Dat wordt althans beleden in alle politiële leerboeken. 'Het doel van het politieverhoor is het verzamelen van informatie ten behoeve van de waarheidsvinding', schrijven Adrie van Amelsvoort en zijn collega's in de gezaghebbende *Handleiding Verhoor*.¹ Alles dat bevordert dat een getuige niet helemaal de waarheid vertelt of dat een verdachte ertoe verleidt iets anders dan de waarheid te vertellen, is dus fout.

Velen zullen bij verhoren die niet de waarheidsvinding dienen, denken aan slaande politiemensen, schreeuwende verhoorders en mishandelde verdachten, zeker in een *liber amicorum* voor Jan Naeyé die immers het politiegeweld tot een van zijn specialiteiten maakte.² Die mensen zullen in het navolgende worden teleurgesteld. In de Nederlandse verhoudingen lijken gewelddadige verhoren niet of nauwelijks voor te komen. Dat is verstandig, want gewelddadige verhoren mogen dan tot meer bekentenissen leiden bij verdachten en bij getuigen tot meer door de politie gewenste informatie,

¹ A.G. van Amelsvoort, I. Rispen & H. Grolman, *Handleiding verhoor 2007*, Den Haag: Elsevier, citaat van p. 39.

² Zie bijvoorbeeld J.S. Timmer & J. Naeyé, *Politieel geweldsgebruik 1996-1997*, *Algemeen Politieblad* (1999) 148, p. 6-10, J. Naeyé, *Het politiële geweldsmonopolie*, in: C.J.C.F. Fijnaut, U. Rosenthal, E.R. Muller & E.J. van der Torre (red.), *Politie: Studies over haar werking en organisatie*, Deventer: Kluwer 2007, p. 683-730, en J. Naeyé, *Heterdaad: Politiebevoegdheden bij ontdekking op heterdaad in theorie en praktijk* (diss. Vrije Universiteit Amsterdam), Arnhem: Gouda Quint 1989.

maar naar de mate waarin meer geweld en dwang is toegepast, wordt de juistheid van de verkregen informatie steeds minder zeker. In Guantánamo Bay paste men bijvoorbeeld het onthouden van slaap, langdurige isolatie, langdurig staan in een pijnlijke houding, slaan en het inmiddels vermaarde *water boarding* toe.³ Bij de laatste verhoormethode krijgt de verdachte een doek over het gezicht waarover steeds water wordt gegooid. Dat geeft het gevoel dat men verdrinkt, zo wordt beweerd. Als iemand na die methodes een verhaal gaat vertellen, zijn we uiterst onzeker geworden of dat verhaal op waarheid berust of dat de verdachte het verhaal vertelt om van die marteling af te komen. En door die methodes vindt bij de verdachte ook nog derealisatie plaats, waardoor hij zelf vaak ook niet meer waarheid van fantasie kan onderscheiden. Al die methodes lijken uiteindelijk ook niet erg succesvol, gezien het geringe aantal vervolgingen en veroordelingen dat tot nu toe van gevangenen van Guantánamo Bay heeft plaatsgevonden.

Dan pakten de Duitsers het beter aan in de Tweede Wereldoorlog, althans een bijzondere Duitse ondervrager, Hanns-Joachim Scharff.⁴ Scharff was aangesteld om Engelse en Amerikaanse piloten die boven Duits grondgebied waren neergeschoten te ondervragen. Hij stelde zich op als hun vriend, maakte grapjes met ze, nam eten en drank voor hen mee. En hij verzorgde uitjes: gezellige wandelingen in het bos of een bezoek aan beroemde Duitse piloten. En dat allemaal alleen op basis van hun erewoord dat ze onderweg er niet vandoor zouden gaan. Scharff ging ervan uit dat op die manier de gevangenen graag met hem zouden spreken. Een verhoor door hem leek dan ook eerder op een gesprek tussen beschaafde heren.

Scharff had nog een bijzondere techniek. Hij verzamelde vooraf veel informatie over de ondervraagde en stelde hem vragen waarop hij zelf het antwoord gaf. Sterker: Scharff sprak in de regel meer dan de ondervraagde en lette dan goed op zijn reacties. Nog sterker: vooral Scharff was steeds aan het woord. Verhoorden gaven echter ondertussen veel informatie weg, hetzij door hun reacties op vragen waarop Scharff het antwoord nog niet wist, hetzij omdat zij vrijwillig antwoordden, in de veronderstelling dat ze Scharff niets nieuws vertelden. Scharff bleek op deze manier de meest succesvolle ondervrager in het verzamelen van informatie. Hij deed dat zo

³ Zie M.G. Bloche & J.H. Marks, Doctors and interrogators at Guantanamo Bay, *New England Journal of Medicine* (2005) 353, p. 6-8.

⁴ Die dubbele nn en die dubbele ff zijn geen drukfouten. Zie hierover R.F. Toliver, *The interrogator: The story of Hanns-Joachim Scharff, master interrogator of the Luftwaffe*, Atglen, PA: Schiffer 1997. Ik dank mijn collega Pär Anders Granhag ervoor dat hij mij wees op deze bijzondere ondervrager.

vriendelijk dat veel van zijn ondervraagden achteraf meenden dat zij niets hadden prijsgegeven en goed door de verhoren waren gekomen. Allen beschouwden Hanns Scharff als een goede Duitser. Na de oorlog reisde Scharff de Verenigde Staten rond en adviseerde de Amerikaanse regering in verhoortechnieken. Tegen de tijd van Guantánamo Bay was men de wijze lessen van Scharff allemaal weer vergeten.

Voordat het model van Scharff wordt omarmd voor Nederlandse verhoren, moet daarbij een aantekening worden gemaakt. Het doel van Scharff was niet dat de verklaringen van de neergeschoten piloten een rol zouden spelen in strafzaken; hij wilde slechts informatie over de vijand verzamelen. In een getuigenverhoor in een strafzaak is het niet gebruikelijk om, zoals Scharff deed, de getuigen in het ootje te nemen. Een obstakel tegen het toepassen van deze methode in het Nederlandse strafproces is dat, als de verhoorder zoveel praat tegen de getuige of de verdachte, het moeilijk, zo niet onmogelijk wordt om achteraf vast te stellen waarvandaan de informatie is gekomen: van de verhoorder of van het geheugen van de getuige of de verdachte. Vooral als de informatie gebruikt moet worden om een bekentenis te toetsen – met zogenaamde daderkennis of intieme kennis – dan is een veelpratende verhoorder uit de boze. Toch verdient het aanbeveling grondige studie te maken van de methode Scharff omdat die leerzaam kan zijn voor hoe wij verhoren in Nederland inrichten.

2. De machtige politie

Het gemeenschappelijke van de methode Scharff en de Amerikaanse methode Guantánamo Bay is dat ermee macht wordt uitgeoefend op de ondervraagde. De macht van de Amerikanen lijkt echter voort te komen uit onmacht. Men past methoden toe die de Amerikaanse overheid in het binnenland en tegenover andere landen in een lastig parket hebben gebracht, louter en alleen omdat men niks beters kon bedenken. Angst, onkunde en onmacht leiden bij de Amerikanen zodoende tot marteling. De uitoefening van macht door Scharff was daarentegen slim, intelligent en elegant. En veel effectiever. Op welke manier het ook gebeurt, deze vorm van uitoefening van macht is typisch voor de rol van de politie tegenover de getuige en de verdachte. Hoe die macht kan ontsporen, daarover gaat mijn bijdrage. Die macht is de lijn van de bijdrage, want voor het overige gaat het over van alles en nog wat: afdwalen van de waarheidsvinding, onhandig opereren en schending van de belangen van getuigen en verdachten. De macht van de politie is inderdaad

divers. En omdat ik over het algemeen een hoge pet opheb van de goede bedoelingen van Nederlandse politiemensen gaat het meestal over onhandige uitoefening van macht. En die kan tot ongewenste neveneffecten leiden. Ik wil het daarbij nu eens niet over bekentenissen hebben.⁵

3. De nerveuze getuige

Er is een categorie misdrijven waar de politie direct bij wordt gehaald. Dat zijn bijvoorbeeld lijkvindingen die duiden op moord of doodslag en overvallen. Dat zijn ook zaken die de politie zo snel mogelijk probeert op te lossen. Bij een overval worden de aanwezigen direct verhoord.⁶ Dat is in menig opzicht een verstandige keuze. Men vraagt de getuigen een signalement te geven, dat signalement wordt doorgegeven aan de meldkamer en vervolgens kijken surveillanceauto's uit naar de overvallers. Op die manier wordt ongeveer een derde van de gepakte overvallers van commerciële objecten aangehouden.⁷ Een prima methode dus: efficiënt en met resultaat op korte termijn. Deze methode van werken heeft echter een aantal neveneffecten dat minder gunstig is voor de opsporing en de waarheidsvinding. Dat vergt enige uitleg van de signalementtheorie.

Mensen onthouden gezichten als één geheel, holistisch als het ware.⁸ Daarmee hangt samen dat wij erg slecht zijn in het omschrijven van het uiterlijk van anderen, zeker als het om fysieke details gaat.⁹ De kleding omschrijven gaat nog wel, maar als wij aan de persoon zelf moeten toekomen, wordt het een stuk lastiger. We vertellen iets over de algemene kenmerken van de persoon en veel verder komen we niet. Althans dat leert het onder-

5. Zie daarvoor P.J. van Koppen, *Bekennen als bewijs: Bedenkingen bij het verhoor van de verdachte*, Justitiële Verkenningen (1998) 24, p. 61-73.

6. Zie daarover C.J. de Poot, R.J. Bokhorst, P.J. van Koppen & E.R. Muller, *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2004.

7. P.J. van Koppen & R.W.J. Jansen, *The time to rob: Variations in time of number of commercial robberies*, *Journal of Research in Crime and Delinquency* (1999) 36, p. 7-29.

8. P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, *Herkennen van gezichten*, in: P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2009.

9. P.J. van Koppen & S.K. Lochun, *Signalementen*, in: P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2009.

De macht van de politie over verdachten en getuigen

zoek: getuigen geven in de regel zo'n acht kenmerken die elk afzonderlijk en gezamenlijk te algemeen zijn om er een verdachte mee te identificeren. Maar dat onderzoek in de praktijk wordt weer mede bepaald door de gewoontes van politiemensen. Die ondervragen mensen die nog op de benen staan te trillen na de overval. Van hen kun je niets anders verwachten dan dat zij heel algemene kenmerken opgeven. Getuigen zijn zo onverstandig om dan de politie te woord te staan. Maar wie weerstaat de machtige politie op de plaats delict? Het verdient dan ook aanbeveling om de getuigen de volgende dag, als zij van de eerste schrik zijn bekomen, nogmaals lastig te vallen met een goed gestructureerde vragenlijst over het uiterlijk van de overvallers.

4. De meest kwetsbare getuigen

's-Hertogenbosch - De politie heeft maandag 8 juni 2009 een 59-jarige Bosschenaar in zijn woning aangehouden op verdenking van ontucht met minderjarigen. De man is eigenaar van een zwemschool in 's-Hertogenbosch, gespecialiseerd in het geven van les aan kinderen met een verstandelijke beperking of bijvoorbeeld watervrees. Hij geeft zijn lessen in zwembaden van gezondheidsinstellingen in 's-Hertogenbosch, Vught en Sint Michielsgestel en een zwembad in Vlijmen. De verdachte is op donderdag 11 juni voorgeleid bij de rechter-commissaris die hem in bewaring stelde; hij zit nog vast.'

Dat meldde een persbericht van het openbaar ministerie op 16 juni 2009. Die dag werd een persconferentie gehouden die door de burgemeester van 's-Hertogenbosch werd voorgezeten. Wat die man te zoeken had bij een persconferentie over een strafrechtelijk opsporingsonderzoek, heeft hij niet uitgelegd, maar ik heb wel zo'n vermoeden. De zaak was zo heftig dat wellicht de openbare orde in het geding was. En dan moet de burgemeester drastisch optreden. Een verstandig officier van Justitie had die man weggestuurd, want zijn gedrag droeg bij aan de heftigheid van de zaak. Hoe heftig was die zaak dan eigenlijk? Nu ik dit schrijf, begin juli 2009, kan daarover het volgende worden gezegd.

De informatie die in het begin naar buiten werd gebracht, hield het volgende in. Thuis bij Benno L., de zwemleraar, werden tienduizenden foto's aangetroffen op computers en gegevensdragers. Op die foto's staan zeker 98 meisjes tussen de 6 en 16 jaar in het zwembad. 'Sommige van de kinderen uit Den Bosch en omgeving zijn te zien terwijl ze seksuele handelingen ver-

richten', schreef bijvoorbeeld *De Pers*. En er zijn ook foto's die seksueel getint zijn. Nergens was penetratie te zien. Op de zaak werd een team van zo'n 100 rechercheurs gezet. Tussen 8 juni, de dag van de huiszoeking bij Benno, en 16 juni, de dag van de persconferentie, had de politie op de foto's twee kinderen geïdentificeerd.

Deze berichtgeving roept direct een groot aantal vragen op. Waarom zijn bijvoorbeeld slechts twee kinderen op de foto's geïdentificeerd? Alle foto's zijn, voor zover wij weten, genomen in het zwembad van pupillen van Benno. Van de kinderen die hij les gaf, moeten er ongetwijfeld lijsten zijn. Het mag dan vreemd klinken dat er slechts twee kinderen zijn geïdentificeerd, maar dat in de week na de huiszoeking de politie wel heeft kunnen vaststellen dat precies 98 verschillende meisjes op de foto's te zien zijn en ook nog hun leeftijd weet: tussen 6 en 16 jaar oud.

Er zijn nog veel meer vragen, maar laten we eerst kijken naar hoe de zaak zich in de media ontwikkelde gedurende de twee weken na de persconferentie. De dag van de persconferentie berichtte de Radio Wereldroep als volgt: 'De foto's zijn gemaakt in en rond het zwembad. Op sommige foto's staan de meisjes in seksueel getinte poses, op andere foto's is sprake van ontuchtige handelingen. Dat is bekendgemaakt tijdens drie bijeenkomsten in Den Bosch, Vught en Drunen. Daar waren enkele honderden ouders.' Dat is weliswaar niet geheel waar, maar nog redelijke dicht bij de verhalen op de persconferentie. Alleen die poses zijn nieuw. De burgemeester zei dat sommige foto's seksueel getint waren, de Wereldroep suggereert dat de meisjes poses aannamen voor die foto's.

Sneller ontspoorde het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP), want dat kwam al op 16 juni met een stevige opklop van de berichtgeving. Onder de kop 'Zwemleraar misbruikte bijna 100 meisjes' berichtte het ANP: 'Tien-duizenden seksueel getinte afbeeldingen van meisjes tussen de zes en zestien jaar zaten op vijf computers, acht harde schijven, tien camera's en zestien geheugenkaarten. Dat maakte de Bossche hoofdofficier van justitie Gerrit van der Burg dinsdagavond bekend op een persconferentie.'

In de dagen daarna gaat de fantasie geheel op de loop met het ANP. Op 20 juni komt dit, voor betrouwbaar doorgaande instituut al met het bericht 'De Bossche zwemleraar wordt verdacht van het verrichten van seksuele handelingen met bijna honderd meisjes tussen zes en zestien jaar.' De op 20 juni door de journalisten van het ANP bedachte verdenking wordt op 2 juli aangevuld met het bewijs voor die verdenking als het ANP bericht: 'Op computers, geheugenkaarten, harde schijven en camera's vond de politie tot dusver seksueel getinte afbeeldingen van hem met in totaal 98 verschillende meisjes.' De volgende dag meldt een luie journalist van *De Volkskrant* dat bij

De macht van de politie over verdachten en getuigen

Benno op de computer tienduizenden afbeeldingen van ontucht zijn gevonden. Nu valt *De Volkskrant* nog mee, want op 17 juni, de dag na de persconferentie had *De Gazet van Antwerpen* de zaak al rond: 'Bij een 59-jarige zwembadleraar uit het Nederlandse Den Bosch heeft de politie tienduizenden foto's gevonden waarop te zien is hoe de man met 98 verschillende meisjes ontucht pleegt in en rond het zwembad.'

We kunnen dit zwendelen met de waarheid niet geheel wijten aan de journalisten, want de boodschap van de Bossche autoriteiten was zo hijgerig en zo wollig ingekleed dat eenvoudig een onjuiste indruk kon ontstaan. De boodschap was: we hebben vele computers en vele gegevensdragers gevonden met heel veel foto's van veel verschillende kinderen en die zijn misbruikt. En als klap op de vuurpijl kwam nog de boodschap: we zien weliswaar geen verkrachting, maar dat zal ook wel zijn gebeurd. Die rare boodschap kwam met een persbericht van het openbaar ministerie op 19 juni, met onder andere de volgende tekst:

'Het OM heeft vanaf het begin ervoor gekozen om verkrachting als primaire aanklacht op te voeren. Het OM heeft hiervoor gekozen, omdat niet kon worden uitgesloten dat van verkrachting sprake was, omdat de foto's en de beelden daar op dit moment geen uitsluitel over geven.'

Dit heet *abus de pouvoir* of voor gewone mensen een gotspe. Bezie de volgende vergelijkbare manier van machtsuitoefening door de politie. 'Wij hielden Jan Naeyé aan voor een snelheidsovertreding. We leggen hem primair poging doodslag ten laste, omdat niet kan worden uitgesloten dat van poging doodslag sprake was, omdat de foto's van de verkeerscamera daar op dit moment geen uitsluitel over geven.' Dat lijkt mij niet direct acceptabel.

Dit is een manier van machtsuitoefening door de politie en het openbaar ministerie die slechts tot één doel kunnen strekken, namelijk aan Benno zo snel mogelijk een bekentenis van alles en nog wat ontlokken, want ander bewijs of zelfs aanwijzingen in die richting hebben we daar niet voor. Maar over bekentenissen zou ik het niet hebben.

En wat is er nu werkelijk aan de hand, althans volgens de woorden van de burgemeester en het openbaar ministerie? Dat is heel wat minder spectaculair. Benno L. heeft een aantal kinderen misbruikt en dat misbruik op 'beelden' vastgelegd. Het lijkt erop dat daarmee foto's werden bedoeld, hoewel sommige kranten het snel over indrukwekkender video's hadden. Hoeveel kinderen? Dat kunnen er enkele zijn, maar dat zijn er zeker geen 98. Daarnaast zijn beelden gevonden die 'seksueel getint' zijn. Wat men

daarmee bedoelt, is vooralsnog een raadsel. Dat zijn zeker geen seksuele handelingen, want die had men dan wel als zodanig benoemd. Het zijn ook geen naakte kinderen, want ook dat had men wel verteld. Zijn het misschien kinderen in minimale kleding? In een badpak wellicht? Bedoelt het openbaar ministerie en de politie dat kinderen in badpakken in een zwembad seksueel getint zijn? Moet dan niet terzijde worden opgemerkt dat het tijd is om alle Nederlandse zwembaden te sluiten wegens algehele seksuele getintheid? Ondertussen laat het de indruk achter dat in Den Bosch uitsluitend werd gesproken over foto's die seksueel getint zijn om de zaak op te kloppen.

Het zijn bij elkaar zeker geen tienduizend beelden met seks in wat voor vorm dan ook. Er zijn sommige kinderen misbruikt en er zijn sommige seksueel getinte beelden. Sommige betekent in goed Nederlands 'enkele'. Daarbij komen nog vele beelden waarmee niets bijzonders aan de hand is. Bij elkaar telt dat op tot tienduizenden foto's van kinderen. Op die foto's zijn 98 verschillende kinderen te zien, althans dat heeft de politie op miraculeuze wijze binnen een week vastgesteld. En met de meeste van die kinderen is niets aan de hand en niets gebeurd.

Bij intermezzo mag het verbazing heten dat in de gehele affaire geen enkele journalist een kritische vraag stelde. Wat deed die burgemeester daar? Is er nu wel seks bij een seksueel getint beeld? En al die andere kritische vragen die uit bovenstaand stukje kunnen worden afgeleid.

Ondertussen heeft het optreden van de politie en het openbaar ministerie nog een ander effect, namelijk op de kinderen die zwommen bij Benno en hun ouders. Het meest waarschijnlijk is dat met de meesten van hen niets onoorbaars is gebeurd. Maar de politie houdt wel een aantal voorlichtingsavonden waar wordt verteld dat ouders met hun kinderen moeten praten, want hen kan ernstige trauma's zijn overkomen. Ontwikkelingspsycholoog Arianne Struik deed de volgende dag verslag van de bijeenkomsten in het televisieprogramma Netwerk. Zij rapporteerde verslagenheid bij de ouders, een gemoedstoestand die op dat moment uitsluitend op de ronkende persconferentie was gebaseerd. Zij had de ouders ook geadviseerd om zelf met hun kinderen te gaan praten, want zij hebben immers allemaal iets vreselijks meegemaakt. Mevrouw Struik hield één slag om de arm: misschien hebben sommige kinderen het niet gemerkt. Of er kinderen zijn, misschien veel kinderen of misschien de meeste kinderen, die *niets hebben meegemaakt*, heeft mevrouw Struik zich kennelijk niet bedacht. En gesprekken met die kinderen door ouders vormen nu net het probleem. Het is, kort gezegd, een eenvoudige opgave om kinderen niet gebeurd misbruik aan te praten in een situatie waarin het in het dorp en de stad al gonst van misbruikverhalen. Een

ander advies was gericht aan scholen: houd kringgesprekken. Dat zijn gesprekken waarin kinderen hun verhalen mogen vertellen en nogal eens de neiging hebben om te overdrijven om maar mee te mogen doen en serieus genomen te worden.

De enige zekerheid die de affaire van de Brabantse Zwemleraar tot nu toe biedt, is dat in die provincie de lessen van de Clown in Oude-Pekela, de Emmercompascuumer Kelders en de Enschedese Ontuchtzaak niet zijn doorgedrongen.

5. De rechten van de kwetsbare getuige

De meest kwetsbare getuigen zijn jonge kinderen. Die worden in de regel in een verhoorstudio verhoord. Dat is een kindervriendelijk ingerichte kamer waarin de gesprekken op video kunnen worden opgenomen. Er is ook een *oneway screen* met aan de andere zijde een regiekamer. Dat resulteert meestal in goede opnames van soms vreselijke verhalen van de kinderen.

Het verhoor wordt opgenomen om een aantal redenen. Eén daarvan is dat kinderen verbaal minder sterk zijn dan volwassenen en daarom nogal eens dingen aanwijzen in plaats van verbaliseren, bijvoorbeeld op de vraag 'En waar raakte ome Gijs je toen aan?' En dat aanwijzen moet je gewoon zien. Maar er is nog een reden. De videoband of DVD is ook bedoeld om ervoor te zorgen dat het kind slechts eenmaal hoeft te worden verhoord. Dat lukt ook in de meeste gevallen. Een later verhoor bij de rechter-commissaris of ter terechtzitting vindt in deze zaken zelden plaats.¹⁰ In samenhang met een vreemde anomalie in het Nederlandse strafprocesrecht creëert dit echter wel een probleem. Dat is het volgende.

De verhoren in de verhoorstudio worden meestal gehouden in zedenzaken waarbij het kind het vermeende slachtoffer is.¹¹ En die zedenzaken gaan niet zelden over een direct familielid. Als papa bijvoorbeeld de verdachte is, heeft het verhoorde kind het recht de mond te houden over papa.¹² Bloed-

¹⁰ K.M.K. Dekens & J. van der Sleen, Verhoorstudio's en de opleiding Horen Jonge Getuigen, Modus (2009) 9, p. 13-14.

¹¹ Zie uitgebreid over die verhoren E. Rassin & P.J. van Koppen, Het kind als slachtoffer van een zedendelict: Bewijsperikelen, in: P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht, Deventer: Kluwer 2009.

¹² Naast het te bespreken verschoningsrecht gebeurt bij deze verhoren nog iets vreemds. Aan moeder wordt toestemming gevraagd het kind te verhoren in de

en aanverwanten van de verdachte – zijn familieleden – hebben niet alleen een verschoningsrecht, zij moeten daarop ook gewezen worden.¹³ Althans, dat moet de rechter ter terechtzitting doen of de rechter-commissaris, maar dat geldt niet voor de politie tijdens het opsporingsonderzoek. Omtrent het politieverhoor van getuigen is niets geregeld in de wet. Er is geen plicht voor de getuige om een verklaring af te leggen en de politie beschikt niet over dwangmiddelen om de getuige tot een verklaring te dwingen. Maar de politie heeft ook geen plicht om de getuige op zijn verschoningsrecht te wijzen.¹⁴

Dat geldt allemaal ook voor de kinderverhoren in de verhoorstudio.¹⁵ Ondertussen zijn die verhoren bedoeld om een verhoor door de rechter-commissaris of de rechter ter terechtzitting te vervangen. Van die grond zou men een plicht van de politie kunnen afleiden om kinderen in de verhoorstudio wél te wijzen op hun verschoningsrecht.

Natuurlijk is er het publieke belang dat in lastig te bewijzen zedenzaken men niet zonder de verklaringen van kinderen kan. Tegenover dat publieke belang heeft de wetgever echter andere belangen afgewogen, waaronder het grote maatschappelijke belang van goede familierelaties.¹⁶ Een verplichting om een verklaring af te leggen tegen een verwante zou deze relaties grote schade kunnen toebrengen. Bovendien zou de waarheidsvinding niet steeds gediend zijn met een verplichting te getuigen tegen verwanten, omdat een getuige licht de goede verhoudingen in de familie laat prevaleren boven een waarheidsgetrouwe verklaring. Om deze redenen hebben nauwe verwanten

verhoorstudio. Dat wordt niet gevraagd aan de verdachte vader, ook als hij het ouderlijke gezag heeft, eventueel samen met moeder. Ik heb geen regel kunnen ontdekken die de politie in die gevallen van de plicht ontslaat ook aan vader toestemming te vragen.

- ¹³ Art 217 Sv. Het niet erkende stiefkind valt niet onder de groep personen die verschoningsrecht toekomt.
- ¹⁴ Zie HR 8 november 1977, NJ 1978, 536 en HR 10 januari 1984, NJ 1984, 421.
- ¹⁵ Zie uitgebreider over dit probleem P.J. van Koppen & J.T. van Doeland, Als papa de verdachte is: Het verschoningsrecht van kinderen in zedenzaken, *Nederlands Juristenblad* (2009) 79, p. 1248-1252.
- ¹⁶ Zie J.J.I. Verburg, *Het verschoningsrecht van getuigen in strafzaken: Een studie over art. 218 Sv* (diss. Leiden), Groningen: Tjeenk Willink 1975. Zie ook J. Naeyé, *Het verhoor*, in: G.J.M. Corstens, D.R. Doorenbos, N. Keijzer & A.M. van Woensel (red.), *Handboek strafzaken*. Deventer: Kluwer (losbladig), M.J.A. van Mourik & A.J.M. Nuytink, *Personen- en familierecht, huwelijksvermogensrecht en erfrecht*, Deventer: Kluwer 2002, p. 10-11, en G.P.M.F. Mols, *Getuigen in strafzaken*, Deventer: Kluwer 2003.

van de verdachte een verschoningsrecht.¹⁷ De grondslag van dit recht geldt in bijzondere mate in zedenzaken, omdat daarin bij uitstek het vermeende delict nauw is verweven met het gezinsleven. Er daarbij is het kind verreweg de zwakste partij, zodat juist hem het verschoningsrecht niet onthouden zou mogen worden.

Het verhoor van kinderen in zedenzaken legt een zware last op hun schouders. Door toedoen van hun verhaal tegen de politie komt papa immers in de gevangenis terecht. Oudere kinderen beseffen dat vaak. Ik kom met enige regelmaat in dergelijke zedenzaken brieven tegen van kinderen aan hun vader in het Huis van Bewaring waarin zij uitgebreid hun spijt betuigen en hem hun liefde verklaren. Jongere kinderen zullen dat vaak pas beseffen als zij ouder worden. Ik sluit niet uit dat in zaken waarin het misbruik door vader relatief licht was dit besef voor sommige kinderen een zwaardere last betekent dan de schade die het misbruik aanrichtte.

Er is dus alle reden om de kinderen erop te wijzen dat ze niets over hun vader hoeven te zeggen als zij dat niet willen. Maar aan die boodschap zit een andere kant. Het verhoren van kinderen vergt een bijzondere verhoormethode. Niet voor niets mogen politiemensen slechts gebruik maken van de verhoorstudio's als zij de speciale cursus Horen van Minderjarigen gevolgd hebben.¹⁸ In een verhoor van een kind kan men bijvoorbeeld veel minder dan bij een volwassene recht op het doel afgaan. Het verhoor is, als het goed gebeurt, zodanig ingericht dat het kind zonder enige suggestie niet alleen vertelt dat seksueel misbruik heeft plaatsgevonden en wat er precies is gebeurd, maar ook wie de dader is. Daarmee is in strijd dat men het verhoor begint met de formele mededeling dat het kind niet hoeft te verklaren als het over papa gaat. Als het bij een formele mededeling blijft, zal menig kind er niets van begrijpen. Derhalve moet het aan het kind worden uitgelegd. Maar hoe vertelt men een jong kind dat hij niets hoeft te zeggen om hem vervolgens direct daarna allerlei indringende intieme vragen te stellen? Dat is in pedagogisch opzicht een vrijwel onmogelijke opgave.

Het wijzen op het verschoningsrecht creëert nog een ander probleem. Beschuldigingen van seksueel misbruik vinden nogal eens plaats tijdens of rond een periode van echtscheiding van de ouders, waarbij kinderen in grote

¹⁷ Zie artt. 65 jo. 188 Sv. 1838. Het verschoningsrecht voor bloed- en aanverwanten van de verdachte is thans geregeld in art. 217 Sv.

¹⁸ K.M.K. Dekens & J. van der Sleen, *Het kind als getuige: Theorie en praktijk van het verhoor*, Den Haag: VUGA 1997. De eisen waaraan een studioverhoor moet voldoen zijn vastgelegd in het Landelijk Protocol Studioverhoren (1994).

loyaliteitsproblemen terecht kunnen komen.¹⁹ Enerzijds wordt dan met het wijzen op het verschoningsrecht het kind op het hart gedrukt dat het in het verhoor gaat om een keuze tussen mama en papa, hetgeen nogal storend kan werken in het delicate kinderverhoor. Anderzijds wordt dan het kind juist geleerd dat bij hem de verantwoordelijkheid ligt dat papa misschien de gevangenis in moet. En dat maakt het voor veel kinderen alleen nog maar erger.

En er is nog een ander belang. Men kan niet uitsluiten dat het kind wel degelijk is misbruikt, maar door iemand anders dan papa, zoals de nieuwe vriend van moeder. Voorafgaand aan het studioverhoor hebben echter meestal gesprekken met moeder plaatsgevonden. Daarin is het voor het kind niet alleen lastig om te zeggen dat het misbruik door mama's nieuwe vriend werd gepleegd en kan, door sturing door moeder, het verhaal zo gevormd zijn dat papa als dader is benoemd. Als men dan in het begin van het verhoor op het verschoningsrecht wijst, maakt men het onmogelijk in het verhoor mogelijk daderschap van anderen dan papa te onderzoeken.

In de praktijk van het studioverhoor blijft het wijzen op het verschoningsrecht altijd achterwege. Daarmee wordt tegelijkertijd aan het kind een belangrijk recht ontnomen, dat diep verankerd is in de geschiedenis van het strafrecht. Ik erken dat de oplossing niet simpel is en zeker er niet uit kan bestaan om jonge kinderen over hun verschoningsrecht te vertellen. Maar tegelijkertijd gaat het niet aan dat men in de huidige praktijk met stevige politie-laarzen een recht vertrapt dat juist bedoeld is om zwakkere procesdeelnemers te beschermen tegen de macht van de overheid. Rechters en advocaten lijken er zich overigens ook niet druk om te maken.

Ik doe er het volgende aan. Ik word vrij veel gevraagd om als getuigedeskundige te rapporteren over verhoren van kinderen. Als het relevant is, begin ik in mijn rapport de bespreking van de inhoud van het studioverhoor altijd ermee dat het kind niet is gewezen op zijn verschoningsrecht in de hoop dat ooit iemand op dit punt zal doorprocederen tot de Hoge Raad. Dat is nog niet gebeurd.

6. De beschermende advocaat

Het populaire idee van de briljante advocaat is de man die met een schitte-

¹⁹ P.R. Amato, The consequences of divorce for adults and children, *Journal of Marriage and the Family* (2000) 62, p. 1269-1287 en R.D. Parke, Development in the family, *Annual Review of Psychology* (2004) 55, p. 365-399.

De macht van de politie over verdachten en getuigen

rend pleidooi of een gewiekste ondervraging ter terechtzitting een schijnbaar hopeloos verloren zaak voor zijn cliënt toch wint. Perry Mason dus. Advocaten weten dat dit anders ligt. Het echte advocatenwerk ligt in het vooronderzoek. Daar onderscheidt de goede advocaat zich van de minder goede. Een goede advocaat valt vanaf het begin de politie en de officier van Justitie lastig met vragen om onderzoek en opsporingshandelingen die gunstiger kunnen uitpakken voor zijn cliënt. De goede advocaat staat ook zijn cliënt met raad en daad bij, zodat de cliënt zijn toch al niet florissante situatie niet onnodig verslechtert.

Recent is de discussie over de rol van de advocaat bij het politieverhoor weer opgelaaid.²⁰ De discussie gaat over de vraag of verdachten nu het recht hebben gekregen om hun advocaat bij het verhoor aanwezig te laten zijn. Ik laat de interpretatie van de beslissingen van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens terzijde en richt mij op het nut van die aanwezigheid. Advocaten zijn groot voorstander en vooral de politie is niet direct voor. Zo voelt de politie ook weinig voor het opnemen van verhoren. Sinds de Schiedammer Parkmoord²¹ en na het verbeterplan van de minister²² kan men daar in belangrijkere zaken echter nauwelijks meer om heen.

De vraag is wat een advocaat bij dat verhoor te zoeken heeft. De bedoeling van de aanwezigheid van de advocaat kan natuurlijk niet zijn om de waarheidsvinding in de weg te zitten. Dus elke rol die obstructie inhoudt of iets daarop lijkt, zal ik niet bespreken.

Zeker, er zijn cliënten die van de loutere aanwezigheid van de advocaat steun zullen ondervinden en daarvoor beter hun werkelijk verhaal zullen vertellen en minder gevoelig zullen zijn voor allerlei politieverhoortrucs. En ongetwijfeld zullen er zaken zijn of momenten in verhoren waarin de advo-

²⁰ Zie M.J. Borgers, Een nieuwe dageraad voor de raadsman bij het politieverhoor? Nederlands Juristenblad (2009) 84, p. 88-93, T. Spronken, Ja, de zon komt op voor de raadsman bij het politieverhoor! Nederlands Juristenblad (2009) 84, p. 94-100 en T. Spronken, Na twee EHRM-uitspraken moet advocaat toegang krijgen tot verhoor: De gevolgen van Salduz en Panovits, Advocatenblad (2009) 89, p. 17-18.

²¹ P.J. van Koppen, De Schiedammer parkmoord: Een rechtspsychologische reconstructie, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2003 (met medewerking van Ch. Dudink, M. van der Graaf, M. de Haas, J. van Luik en V. Wijsman) en F. Posthumus, Evaluatieonderzoek in de Schiedammer Parkmoord: Rapportage in opdracht van het College van Procureurs-Generaal. s.l.: Openbaar ministerie 2005 (zie www.om.nl).

²² Openbaar Ministerie, Politie & NFL, Versterking opsporing en vervolging: Naar aanleiding van het evaluatierapport van de Schiedammer Parkmoord. Den Haag: Ministerie van Justitie 2005.

caat de politie kan helpen om de juiste interpretatie te geven aan wat de verdachte zegt. De advocaat zit er echter niet om te voorkomen dat de politie met teveel druk op de verdachte zijn boekje te buiten gaat. Ten eerste komt dat in Nederland, voor zover wij weten, niet op grote schaal voor. Ten tweede is de verplichting om het verhoor audiovisueel te registreren even effectief in het voorkomen daarvan. Zo bezien, zou de aan- of afwezigheid van een advocaat bij het verhoor het resultaat moeten zijn van een afweging. Aan de positieve zijde staat de bijstand die aan de cliënt kan worden gegeven en, soms, het voorkomen van excessief gedrag van de verhoorders. Maar er zijn ook nadelen vanuit het perspectief van de verdediging. Ten eerste moet de advocaat langdurige verhoren uitzitten en verhoren zijn niet altijd enerverend. Een goed verhoor is vooral saai, omdat daarin veel details uit en te na worden besproken. Advocaten zijn niet happig op die rol, zo laat de huidige praktijk zien. Er zijn verschillende regio's waarin nu ook al de advocaat van de verdachte netjes wordt opgebeld om te melden dat die verhoord gaat worden en de advocaat daarbij kan zijn. Advocaten komen zelden, overigens ook omdat zij drukke bezigheden elders hebben en de politie nogal eens op een laat moment belt. Ten tweede geldt voor de meeste advocaten dat zij zich een geheel nieuw vakgebied eigen moeten maken, namelijk de psychologie van het verhoren.²³ Goede verhoorders kunnen de verdachte op een zodanige subtiele manier aanpakken dat veel advocaten dat niet eens door zullen hebben. Ten derde ontnemen advocaten zich een recht door bij die verhoren te zitten, namelijk het recht om achteraf nog te zeuren. En dat is een recht dat men niet te lichtvaardig moet opgeven. Veel van wat in het verhoor van de verdachte gebeurt, krijgt pas achteraf perspectief, bijvoorbeeld door wat getuigen zeggen over de besproken onderwerpen of wat blijkt uit het technische onderzoek. Op het moment van het verhoor is dat niet duidelijk. Dus door erbij te zitten, wordt een recht opgegeven dat pas later goed kan worden beoordeeld.

Een voorbeeld uit een iets andere hoek kan dat duidelijk maken. Aan advocaten wordt meestal de gelegenheid geboden om aanwezig te zijn bij een Oslo-confrontatie. Bij zo'n confrontatie wordt aan hen, maar ook aan de aanwezige officier van Justitie gevraagd of zij kunnen instemmen met de rij figuranten en de plaats van de verdachte daartussen. Als een advocaat instemt, maakt hij het voor de verdediging lastig om daarop later terug te komen. Maar een advocaat is helemaal niet in staat om zo'n rij goed te be-

²³ Zie voor een eerste introductie daarin A. Vrij, Het verhoren van verdachten, in: P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2009.

oordelen. Een psycholoog is dat overigens ook niet, zelfs niet een rechtspsycholoog. Voor een goed oordeel over hoe de rij eruit ziet, bestaat een speciale procedure waarin de confrontatie wordt getoond aan proefpersonen.²⁴ En dus moet een advocaat nooit instemmen met de rij en is het daarom vaak handiger om er niet bij te zijn, op voorwaarde dat de confrontatie voldoende goed audiovisueel wordt geregistreerd.

Ik geef een voorbeeld. In een zaak had de dader een paardenstaart. Die mannen bestaan nog. De verdachte had ook een paardenstaart, maar de figuranten niet. Voor hen werden pruiken ingezet. De advocaat van de verdachte en de officier van Justitie waren akkoord gegaan met de rij mannen. De getuige wees de verdachte aan. Toen hem later door de rechter-commissaris werd gevraagd waarom hij die keuze had gemaakt, was zijn antwoord dat alle mannen duidelijk een pruik droegen. Hij had daarom de enige man aangewezen die duidelijk zijn eigen haren had. Zonder de slimme vraag van de rechter-commissaris en de eerlijkheid van de getuige was de advocaat met zijn cliënt het schip ingegaan.

7. Conclusie

Mijn conclusie is eenvoudig. De politie heeft veel macht. Die macht komt in het strafproces niet tot uiting op de manier waarom de meeste mensen denken, namelijk door geweld. De macht van de politie is veeleer een subtiel proces dat over velerlei manieren tot uiting komt. Ik gaf een aantal voorbeelden die redelijk willekeurig zijn en ik alleen maar heb gekozen omdat ik van de gekozen onderwerpen verstand denk te hebben. Ongetwijfeld zijn er veel andere verschijningsvormen van de macht van de politie. Ik houd mij graag aanbevolen voor verhalen daarover:
peter.vankoppen@maastrichtuniversity.nl

²⁴ Zie daarover P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, *Herkennen van gezichten*, in: P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2009.